

Olga Szura-Olesińska

"Mniejszości narodowe - bogactwo czy problem", Małgorzata Budyta-Budzyńska, Warszawa 2003 : [recenzja]

Studia Politicae Universitatis Silesiensis 1, 356-360

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Budyta-Budzyńska:
Mniejszości narodowe – bogactwo czy problem
Warszawa 2003, s. 345

Zainteresowanie problematyką mniejszości narodowych przypada na przełom XIX i XX wieku. W tym okresie zaczęto poszukiwać kompromisowego rozwiązania postulatów narodowościowych w szerokim spektrum życia politycznego i społecznego.

Przełom w tworzeniu systemu międzynarodowej ochrony mniejszości przypada na lata po zakończeniu I wojny światowej. Uregulowania prawne objęły największą liczbę mniejszości narodowych. Gwarantem zaś ich realizacji miały być organa Ligi Narodów i Stałego Trybunału Sprawiedliwości. Państwa zobowiązane do ochrony mniejszości zobligowane zostały do zamieszczenia praw mniejszościowych w swoich ustawach zasadniczych.

Treść zobowiązań mniejszościowych wyrażała się przede wszystkim w obowiązku zapewnienia równouprawnienia i równego traktowania osób należących do mniejszości rasy, języka lub religii w wyszczególnionych dziedzinach. Wynikał stąd zakaz dyskryminacji obywateli należących do mniejszości. Niejako uzupełniający charakter miał obowiązek stworzenia specjalnych instytucji (autonomia, komitety szkolne) czy respektowania dni świątecznych mniejszości religijnych, przewidziany w niektórych umowach międzynarodowych. Programy polityczne zawarte w umowach i postulatach politycznych nie znalazły jednak odbicia w praktyce międzynarodowej. Słabość Ligi Narodów, jej brak kompetencji i autorytetu nie sprzyjały rozwiązaniu problemów narodowych. Napięcia w stosunkach międzynarodowych oraz sprzeczności interesów między mocarstwami powodowały, iż za-

gadnienia mniejszości wykorzystywano często do rozwiązywania problemów politycznych i gospodarczych, pozostawiając niejako na uboczu problematykę bezpośrednio związaną z istnieniem mniejszości w ramach określonej struktury państwowej. Pomimo wielu, podejmowanych w okresie międzywojennym, działań (deklaratywnych i rzeczowych) problematyka mniejszości nie znalazła żadnego rozwiązania. Wbrew oczekiwaniom, kwestia problemów narodowych w tym okresie wcale nie zmalała. Brak skuteczności państw oraz organów instytucji międzynarodowych spowodował, iż zagadnienia te stały się jednym z globalnych problemów współczesności.

Rozwiązania przyjęte po II wojnie światowej – wstępnie oceniane bardzo pozytywnie – nie tylko nie wyeliminowały problemów mniejszości narodowych, ale nawet nie doprowadziły do ich wyciszenia. Okres ten bowiem cechuje jeszcze większa złożoność omawianej kwestii. Wzrasta poczucie świadomości narodowej, podnosi się poziom oczekiwań, nasilają się dążenia grup etnicznych, nie okazujących do tej pory tak mocno swej odrębności. Formułowane są także postulaty zapewnienia możliwości dalszego rozwoju własnych tradycji historycznych. Roszczenia grup narodowościowych wynikają z podziału Europy na dwa przeciwstawne obozy, dlatego ich eksponowanie oparte jest również na rozłamie: Wschód – Zachód.

Czy Europie Środkowej grozi agresja i fala nienawiści wobec innych nacji, poczucie narodowej wyższości, nietolerancji, wyzyskiwanie słabszych narodów? Czy przejawy nacjonalizmu w sferze międzynarodowej mają stać się po upadku komunizmu nową ideologią w Europie? Czy możliwe jest wypracowanie – na obecnym etapie – środków zapobiegających powstawaniu i rozwojowi konfliktów na tle narodowościowym?

Odpowiedź na te pytania wymaga spojrzenia interdyscyplinarnego, z uwzględnieniem złożoności pozimnowojennej sytuacji europejskiej. Idea narodu i idea państwa narodowego są w Europie bardzo silne. Kwestia narodowa i kwestia mniejszości narodowych stanowią funkcję jedności europejskiej. Problematyka ludnościowa w polityce wewnętrznej i zagranicznej państw europejskich tworzy istotny element regulacji stosunków międzynarodowych.

Mniejszości narodowe mogą spełniać w rozwoju sytuacji europejskiej funkcje integracyjne i dezintegracyjne. Wzrasta poczucie świadomości narodowej, zwiększają się oczekiwania i dążenia grup etnicznych, które do tej pory nie eksponowały tak mocno własnych odrębności. Zgłaszane są postulaty zapewnienia możliwości dalszego rozwoju własnych, odrębnych tradycji kulturowych, historycznych. Problematyka eliminowania napięć związanych z kwestią mniejszości

narodowych w Europie może i powinna być regulowana oraz rozpatrywana w trzech głównych kierunkach:

- zapobieganie konfliktom zbrojnym na tle narodowościowym;
- rozwijanie zinstytucjonalizowanej współpracy regionalnej;
- tworzenie międzynarodowych gwarancji w zakresie ochrony mniejszości narodowych.

Nie ma prostych rozwiązań kwestii mniejszości. W piramidzie podejść międzynarodowych do problemu mniejszości narodowych wyróżnia się następujące poziomy: globalny, wielostronny, dwustronny, międzyregionalny, narodowy. Na tych poziomach działania narodowe i międzynarodowe wzajemnie się wspierają.

W nurt opracowań na temat mniejszości narodowych wpisuje się dysertacja Autorki, która pytanie zawarte w tytule rozszerza o pytania zawarte w poszczególnych rozdziałach:

1. Dlaczego państwa Europy Środkowej i Wschodniej wprowadziły ustawodawstwo mniejszościowe?

2. W jakim stopniu na model instytucjonalizacji mniejszości narodowych wpływa kontekst historyczno-kulturowy?

3. Czy wybór polityki narodowościowej państwa powinien zależeć od historii i modelu narodu?

4. Czy w Polsce występuje dezinstytucjonalizacja polityczna mniejszości narodowych na szczeblu krajowym?

Praca składa się z czterech rozdziałów, których tytuły to: *Prawo jako zewnętrzne źródło instytucjonalizacji mniejszości narodowych* (s. 29–111); *Ordynacja wyborcza jako zewnętrzne źródło instytucjonalizacji mniejszości narodowych* (s. 113–152); *Mobilizacja i samoorganizacja społeczna jako wewnętrzne źródła instytucjonalizacji mniejszości narodowych* (s. 153–194); *Instytucjonalizacja konfliktów etnicznych w Polsce* (s. 195–328). Kolejne rozdziały pracy skonstruowane są w sposób podobny: teza – uzasadnienie teoretyczne – selektywny opis na podstawie dość swobodnie wybranych przykładów.

Status mniejszości narodowych w ustawodawstwie niektórych krajów europejskich został przedstawiony na podstawie rozwiązań przyjętych na Węgrzech, w Bułgarii, Słowenii, Francji i Niemczech. Ten dobór państw nie służy egemplifikacji postawionej na początku tezy, a jednocześnie zamazuje obraz i specyfikę przyjętych rozwiązań. Zwłaszcza że Autorka nie uwzględnia uwarunkowań wynikających z otoczenia międzynarodowego i przyjętych standardów międzynarodowych.

W Europie Środkowej i Wschodniej potencjalnych konfliktów etnicznych jest wiele. W tej części kontynentu mamy do czynienia z róż-

nymi rodzajami mniejszości. Podziały etniczne nie zawsze pokrywają się z granicami państwowymi. W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabierają wypracowane w ramach OBWE, Rady Europy, Unii Europejskiej standardy ochrony praw mniejszości narodowych.

Za dyskusyjne należy uznać przyjęte przez Autorkę konstrukcje trzeciego i czwartego rozdziału pracy, w których proponuje opis polityki narodowościowej III Rzeczypospolitej, przyjęty jako model instytucjonalizacji mniejszości narodowych. Postawionej we wstępie tezie, iż mniejszości narodowe w Polsce są grupami zintegrowanymi ze społeczeństwem polskim służy prezentacja aktywności organizacyjnej poszczególnych mniejszości narodowych oraz podziałów instytucjonalnych wśród nich występujących. Konstrukcja rozdziałów jest kwestią pewnego wyboru. Istotne jednak jest, by jego przesłanki były oparte na czytelnych kryteriach merytorycznych i czasowych. Odstępując od wykładu opartego na kryterium chronologicznym, Autorka dość swobodnie dobrała przykłady aktywności organizacji mniejszościowych oraz występujących na tym tle problemów i konfliktów.

Jeszcze większe zdziwienie budzi rozdział czwarty, w którym Autorka podjęła się opisu siedmiu typów konfliktów etnicznych, które mogą:

- wynikać z zagrożenia lub zachwiania tożsamości narodowej;
- być związane z etapem w rozwoju grupy etnicznej, narodu lub państwa;
- stanowić niezamierzony lub zamierzony efekt procesu transformacji;
- być instrumentem polityki elit rządzących w państwie zamieszkania lub elit rządzących w zagranicznej ojczyźnie;
- wynikać z resentymentów i wrogości, które mogą (choć nie muszą) mieć uzasadnienie historyczne;
- być wyrazem interesów pozaetnicznych pewnych grup społecznych;
- w specyficznych sytuacjach być konfliktem potencjalnym; chodzi wówczas nie o wywołanie konfliktu, ale o straszenie konfliktem.

Autorka zaproponowała też nową terminologię w sformułowaniu problemów badawczych: „Konflikt etniczny jako wynik historycznych resentymentów lub skutek »fałszywej świadomości«” (s. 304); „konflikt etniczny jako wyraz interesów pozaetnicznych lub rodzaj taktyki politycznej pewnych grup społecznych” (s. 319).

W podejmowanych w Polsce działaniach na rzecz zmian instytucjonalnych i organizacyjnych wykorzystuje się szerokie badania interdyscyplinarne, o czym świadczą kolejne raporty na temat sytuacji mniejszości narodowych w Polsce (np. *Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy o realizacji przez Rzeczpospolitą Polską posta-*

nowień Konwencji Ramowej o ochronie mniejszości narodowych. Warszawa 2002). Szkoda, że Autorka nie sięgnęła do tych materiałów.

Podsumowując, w pracy Małgorzaty Budyty-Budzyńskiej na uwagę zasługuje szerokie potraktowanie tematu z jednej strony, z drugiej zaś – mnogość postawionych pytań. Autorka wytycza kierunki dalszych badań mniejszości narodowych, otwarte pozostawiając pytanie: Mniejszości narodowe – bogactwo czy problem?

Olga Szura-Olesińska